

Vloga osebnostnih in motivacijskih dejavnikov pri poklicnem odločanju

Mojca Čerče¹* in Sonja Pečjak²

¹Šolski center Slovenj Gradec, Gimnazija Slovenj Gradec, Slovenj Gradec

²Univerza v Ljubljani, Oddelek za psihologijo, Ljubljana

Povzetek: Cilj raziskave je bil proučiti vlogo osebnega stila odločanja, osebnostnih dimenzij modela »velikih pet«, zaznane samoučinkovitosti pri poklicnem odločanju in samouravnavanja (samoregulacije) volje pri poklicnem odločanju dijakov četrtošolcev. Za proučevanje obravnavane tematike smo uporabili Vprašalnik odločanja za mladostnike, Vprašalnik težav pri poklicnem odločanju, Vprašalnik Velikih pet BFI, Vprašalnik samouravnavanja volje in Lestvico samoučinkovitosti pri kariernem odločanju. Rezultati so pokazali pomembno povezanost med poklicno neodločenostjo oziroma izraženostjo težav dijakov pri poklicnem odločanju in njihovo zaznano samoučinkovitostjo pri poklicnem odločanju, sposobnostjo samouravnavanja volje in osebnostnimi dimenzijami *čustvena stabilnost*, *vestnost* in *energija* ter razliko v izraženosti težav dijakov pri poklicnem odločanju glede na njihov prevladujoči osebni stil odločanja (prilagojeni ali neprilagojeni). Raziskava ponuja celostnejši pogled v dejavnike, ki lahko vplivajo na doživljanje in vedenje dijakov četrtošolcev v procesu poklicnega odločanja ter tako nudi osnovo za bolj kakovostno poklicno svetovanje.

Ključne besede: poklicno odločanje, odločanje, petfaktorski model osebnosti, samoučinkovitost, samouravnavanje, dijaki

The role of personality and motivational factors in occupational decision making

Mojca Čerče¹ and Sonja Pečjak²

¹School center Slovenj Gradec, Gymnasium Slovenj Gradec, Slovenj Gradec, Slovenia

²University of Ljubljana, Department of Psychology, Ljubljana, Slovenia

Abstract: The aim of this research was to study the role of personal style of decision-making, personality dimensions according to the “Big Five” model, perceived self-efficacy in reference to occupational choices, and self-regulation in the process of occupational decision-making of fourth-year high-school students. We applied the Decision-Making Questionnaire for Adolescents, Career Decision-Making Difficulties Questionnaire, Big Five Inventory – BFI, Self-Regulation Inventory, and Career Student Self-Efficacy Scale. The results confirmed the correlation between the level of manifestation of students’ problems (i.e. occupational indecision) and their perceived self-efficacy in occupational decision-making.

* Naslov / Address: Mojca Čerče, Šolski center Slovenj Gradec, Gimnazija Slovenj Gradec, Gosposvetska 2, 2380 Slovenj Gradec, e-mail: mojca.cerce@sc-sg.net

their ability of self-regulatory behaviour, and personality traits, such as emotional stability, conscientiousness and energy. The results also confirmed the difference in the level of manifestation of students' problems with relation to their prevailing style of decision making (whether it is adapted or non-adapted). The study offers better and more comprehensive insight into the behaviour and experience of fourth-year students in the process of occupational decision-making. As such it presents the basis for higher quality of occupational counselling.

Key words: career decision-making, decision-making, five factor personality model, self-efficacy, self-regulation, high school students

CC = 3580

Proces poklicnega odločanja vključuje opredelitev poklicnih ciljev in končno izbiro poklica, zato predstavlja za mladostnika veliko odgovornost v odnosu do sebe in okolja, hkrati pa od njega zahteva tudi različne spretnosti in znanja. Medtem ko nekateri mladostniki nimajo večjih težav pri odločanju o svoji bodoči poklicni poti, se drugi spoprijemajo z njimi pred ali med procesom poklicnega odločanja. Pred procesom odločanja se lahko spoprijemajo s težavami, ki se nanašajo na pomanjkanje pripravljenosti zaradi pomanjkanja motivacije, splošne neodločenosti ali zaradi disfunkcionalnih prepričanj. Med procesom odločanja pa se lahko spoprijemajo s težavami zaradi pomanjkanja informacij o sebi, o poklicih, o procesu poklicnega odločanja ali o poteh pridobivanja dodatnih informacij in/ali s težavami, ki se nanašajo na nedosledne informacije zaradi notranjih oziroma zunanjih konfliktov ali nezanesljivih informacij. Sposobnost odločanja o lastni poklicni poti med mladostniki močno variira (Erikson, 1963, v Sharf, 2006), prav tako pa med mladostniki obstajajo velike individualne razlike v težavah, s katerimi se spoprijemajo pri poklicnem odločanju (Lent, Brown in Hackett, 2002). Larson, Butler, Wilson, N. Medora in Allgood (1994) tako npr. navajajo, da obstaja vrsta intrapersonalnih dejavnikov ali težav, ki lahko ovirajo proces poklicnega odločanja.

Posameznikov prevladujoči osebni stil odločanja zagotovo predstavlja enega izmed intrapersonalnih dejavnikov, ki določajo njegovo uspešnost v procesu poklicnega odločanja. Predstavlja namreč naučen, običajen vzorec odzivanja posameznika, ko se spoprijema s situacijo, v kateri se mora odločiti (Scott in Bruce, 1995, v Sager in Gastil, 1999), oziroma način, s katerim pristopa k spoznavnim opravilom (Galotti, Ciner, Altenbaumer, Geerts, Rupp in Woulfe, 2006).

Posameznik je v omenjenem procesu torej lahko bolj ali manj uspešen, pri čemer se njegova uspešnost nanaša na to, ali je poklicna odločitev, ki jo sprejme, sprejeta načrtno, preudarno, avtonomno in se sklada z njegovimi poklicnimi interesi, sposobnostmi ter osebnostnimi lastnostmi ali je, nasprotno, sprejeta brez ustreznega premisleka, neodgovorno, brez tehtanja različnih poklicnih alternativ oziroma celo na osnovi odločitev drugih. Razlike v stilih odločanja med posamezniki se obravnavajo predvsem kot razlike, ki so povezane z razlikami v motivacijskih in osebnostnih dimenzijah in v manjši meri z razlikami v spoznavnih sposobnostih (Galotti idr., 2006).

J. Tuinistra, van Sonderen, Groothoff, van den Heuvel in Post (2000) so opredelili štiri stile odločanja, ki se pojavljajo kot prevladujoči vzorci odločanja pri mladostnikih. To so: samozavestno odločanje (ki predstavlja prilagojeni vzorec odločanja) ter panično, impulzivno in izogibajoče odločanje (ki predstavljajo manj prilagojene oziroma neprilagojene vzorce odločanja). Neprilagojeni stili odločanja se v primerjavi s prilagojenim stilom odločanja negativno povezujejo z napredkom v procesu poklicnega odločanja (Franken in Muris, 2005; Phillips, Paziienza in Walsh, 1984, v Blustein in Phillips, 1990) in odločnostjo pri izvajanju različnih poklicnih nalog (Lunneborg, 1978, v Blustein in Phillips, 1990). To pomeni, da je za posameznike, ki se odločajo panično in brez ustreznega premisleka (panični stil), ki odločanju ne posvečajo velike pozornosti in sprejemajo odločitve brez razmišljanja ter skrbne preudarnosti (impulzivni stil) ali odločitev sprejmejo glede na to, kaj predlagajo drugi ljudje (izogibajoči stil), značilno, da sprejmejo poklicno odločitev, ki najverjetneje ni optimalna glede na njihove poklicne cilje, interese in sposobnosti.

Med najpogostejšimi osebnostnimi spremenljivkami, ki se povezujejo z izraženostjo težav pri poklicnem odločanju, so v literaturi (npr. Betz in Taylor, 2006; Larson idr., 1994; Lucas, 1992) omenjeni mesto nadzora, zaznana samoučinkovitost, samopodoba in anksioznost. Z izjemo raziskave Lounsburya, H. Tatum, W. Chambers, K. Owens in L. Gibson (1999) ni moč zaslediti nobene raziskave, ki bi ugotavljala povezanost poklicne odločenosti z osebnostnimi dimenzijami modela »velikih pet«. Rezultati omenjene študije kažejo, da se poklicna odločenost pomembno pozitivno povezuje z dimenzijama *sprejemljivost* in *vestnost* ter pomembno negativno z dimenzijo *čustvena nestabilnost*. Negativna povezanost med poklicno odločenostjo in čustveno nestabilnostjo kaže, da imajo posamezniki, ki so nagnjeni k doživljanju skrbi, distresa, napetosti in anksioznosti, tudi več težav pri poklicnem odločanju in nadaljnjem poklicnem razvoju. Slednje navajajo tudi Hartman, Fuqua in Blum (1985, v Larson, Busby, Stephan, Medora in Allgood, 1994), ki pojasnjujejo, da predstavlja anksioznost, povezana z odločanjem, čustveno oviro, ki upočasni ali ustavi proces poklicnega odločanja. V zvezi s pozitivno povezanostjo med poklicno odločenostjo in osebnostno dimenzijo vestnost se Lounsbury idr. (1999) sprašujejo, ali se morda poklicna odločenost pojavlja celo kot rezultat vestnosti posameznika. Za pozitivno povezanost med sprejemljivostjo in poklicno odločenostjo pa avtorji razlagajo, da kaže na to, da so se posamezniki z bolj izraženo sprejemljivostjo bolj pripravljani spoprijeti z načrtovanjem svoje kariere, bolj verjetno zaupajo podatkom v zvezi s poklicno odločitvijo ter so bolj nagnjeni k iskanju in prejemanju nasvetov od drugih ljudi, zaradi česar se posledično spoprijemajo z manj težavami v procesu poklicnega odločanja.

Na področju poklicnega odločanja je danes zelo razširjeno raziskovanje koncepta samoučinkovitosti, saj je bila zaznana samoučinkovitost prepoznana kot pomemben dejavnik v poklicnem razvoju posameznika (Betz in Taylor, 2006; Gushue, Clarke, Pantzer in Scanlan 2006; Kraus in Hughey, 1999; Sullivan in Maharik, 2000). Taylor in Betz (1983, v Gushue idr., 2006) pojasnjujeta, da se zaznana samoučinkovitost pri poklicnem odločanju nanaša na stopnjo, do katere je posameznik prepričan v svoje

sposobnosti, da lahko uspešno opravlja naloge, ki se povezujejo s sprejemanjem poklicne odločitve in uresničevanjem v poklicu. Posamezniki z močnimi prepričanji bodo v primerjavi s posamezniki s šibkimi prepričanji razmišljali o več poklicnih alternativah, njihova poklicna odločitev pa bo bolj premišljena in ustrežnejša (Hohn, 1995). Zaznana samoučinkovitost pri poklicnem odločanju je bila prepoznana tudi kot pomemben napovednik poklicne neodločenosti in vedenja, usmerjenega v raziskovanje poklica (Blustein, 1989, v Gushue idr., 2006; Osipow in Gati, 1998, v Gati in Saka, 2001; Sullivan in Maharik, 2000). Posamezniki z visoko stopnjo so v primerjavi s posamezniki z nizko stopnjo zaznane samoučinkovitosti pri poklicnem odločanju bolj nagnjeni k vključitvi v raziskovalno usmerjeno poklicno vedenje. Slednji so pri poklicnem odločanju tudi pomembno bolj poklicno neodločeni ter se spoprijemajo z več težavami v omenjenem procesu.

Eno izmed področij, ki v sodobni psihologiji vzbujajo vse več zanimanja, je področje, ki proučuje odnos med odločanjem in voljo posameznika (Baumeister, 2005). Voljne procese je treba obravnavati skupaj s procesi, ki se nanašajo na odnos sebstva kot enotnih in implicitnih predstav posameznikovih izkušenj, prepričanj in potreb do njegovih ciljev in drugih pričakovanj (Kuhl in Fuhrmann, 1998). Proces, s pomočjo katerih sebstvo oblikuje izbire in odločitve, vzpodbuja (začenja) in nadzira delovanje ter uravnava svoje lastne odzive, predstavlja ključen vidik v razumevanju posameznikove osebnosti (Baumeister, 2005). V kontekstu voljnih procesov tako razumevanje omogoča predvsem poznavanje dveh temeljnih nalog voljnih procesov, to sta samonadzor in samouravnavanje. Samonadzor pomeni način, kako voljni procesi podpirajo vzdrževanje aktivnega cilja, medtem ko samouravnavanje pomeni način vzdrževanja posameznikovega delovanja, ki je skladno z njegovo integracijo sebstva (Kuhl in Fuhrmann, 1998). V primeru procesa poklicnega odločanja bi to pomenilo, da proces samonadzora podpira vzdrževanje posameznikovega cilja, da sprejme čim bolj optimalno poklicno odločitev, proces samouravnavanja pa podpira posameznikovo delovanje v procesu poklicnega odločanja tako, da bo čim bolj skladno z njegovim sebstvom, z njegovimi potrebami, čustvenimi preferencami, vrednotami in prepričanji. Če ima posameznik nizke sposobnosti samouravnavanja volje, se bo njegovo ravnanje v procesu poklicnega odločanja odmikalo od t. i. idealnega posameznika pri poklicnem odločanju¹, zaradi česar se bo spoprijemal z več težavami v omenjenem procesu. Tak posameznik se bo v procesu poklicnega odločanja raje zanašal na mnenja drugih ljudi, saj je, kot pojasnjuje Baumeister (2005), v večji meri nagnjen k temu, da se vda oziroma podredi v določenih okoliščinah. Zaradi nizkih sposobnosti samouravnavanja volje bo kljub želji, da bi sprejel čim bolj optimalno poklicno odločitev, deloval drugače, saj mu bodo nizke sposobnosti samouravnavanja vzdrževanja lastnega delovanja preprečevale, da bi se v procesu poklicnega odločanja učinkovito spoprijemal z nalogami.

¹ To je oseba, ki se zaveda, da mora sprejeti poklicno odločitev, jo je pripravljena sprejeti, pri tem pa je njena odločitev tudi ustrezna (temelji na ustreznem procesu poklicnega odločanja in se sklada s cilji in sposobnostmi posameznika) (Gati in Saka, 2001).

Namen naše raziskave je bil ugotoviti, kakšno vlogo imajo prevladujoči osebni stil odločanja dijakov, njihove osebne lastnosti, zaznana samoučinkovitost pri poklicnem odločanju in sposobnost samouravnavanja voljnih procesov pri težavah, s katerimi se spoprijemajo v procesu poklicnega odločanja. Predvidevali smo, da se bodo dijaki razlikovali v izraženosti težav pri poklicnem odločanju glede na prevladujoči osebni stil odločanja (prilagojeni ali neprilagojeni). Prav tako smo predvidevali, da bodo z izraženostjo težav pomembno negativno povezane nekatere osebne dimenzije modela »velikih pet« (čustvena stabilnost, vestnost in sprejemljivost), zaznana samoučinkovitost pri poklicnem odločanju in sposobnost samouravnavanja voljnih procesov, za splošno doživljanje stresa pa smo pričakovali pomembno pozitivno povezanost z izraženostjo težav.

Metoda

Udeleženci

V raziskavi so sodelovali dijaki četrtn letnikov Gimnazije Slovenj Gradec. Merske pripomočke je izpolnjevalo 89 od skupaj 92 dijakov četrtn letnikov, od tega je bilo 29 fantov (33 %) in 60 deklet (67 %). Povprečna starost dijakov je bila 17 let in 10 mesecev.

Pripomočki

Izraženost težav dijakov v procesu poklicnega odločanja smo merili s slovensko priredbo Vprašalnika težav pri poklicnem odločanju (Career Decision-Making Difficulties Questionnaire; Gati, Osipow in Krausz, 2004; priredila S. Pečjak in Zagoričnik, objavljeno v Zagoričnik, 2006). Vprašalnik meri izraženost težav pri poklicnem odločanju na splošno (skupni rezultat), tri širše in deset specifičnih kategorij težav. Širše kategorije težav (z navedenimi specifičnimi v oklepajih) so: (i) pomanjkanje pripravljenosti (pomanjkanje motivacije, neodločenost, disfunkcionalna prepričanja), (ii) pomanjkanje informacij (o procesu poklicnega odločanja, poklicih/študijskih programih, poteh pridobivanja dodatnih informacij in sebi) ter (iii) nedosledne informacije (nezanesljive informacije, notranji in zunanji konflikti). Zanesljivosti posameznih lestvic slovenske različice Vprašalnika težav pri poklicnem odločanju so zelo podobne zanesljivostim, ugotovljenim v tujih študijah, in sicer se gibljejo od $\alpha = 0,55$ do $\alpha = 0,93$, pri čemer, kot pojasnjuje Zagoričnik (2006), različne raziskave kontinuirano ugotavljajo, da izstopata nizki zanesljivosti lestvic Disfunkcionalna prepričanja ($\alpha = 0,55$) in Pridobivanje dodatnih informacij ($\alpha = 0,65$).

Prevladujoči osebni stil odločanja dijakov smo merili z Vprašalnikom odločanja za mladostnike (Decision Making Questionnaire; Tuinstra idr., 2000; priredba S. Pečjak, 2005). Vprašalnik meri štiri stile odločanja, in sicer: samozavestno, izogibajoče, panično

in impulzivno odločanje. Vsi štirje stili odločanja skupaj pojasnjujejo 43,4 % variance; od tega izogibajoči stil 19,5 % ($\alpha = 0,72$), samozavestni stil 9,4 % ($\alpha = 0,70$), panični stil 8,6 % ($\alpha = 0,65$) in impulzivni stil 5,8 % variance ($\alpha = 0,62$).

Izraženost osebnostnih dimenzij modela »velikih pet« smo merili s krajšo verzijo Osebnostnega vprašalnika »velikih pet« – BFI (Big Five Inventory; John, 1990), ki je namenjen ugotavljanju izraženosti petih osebnostnih dimenzij pri splošni populaciji. Zanesljivost posameznih dimenzij se giblje med $\alpha = 0,75$ in $\alpha = 0,90$, retestna zanesljivost po obdobju treh mesecev pa med $r = 0,80$ in $r = 0,90$. Razvidna veljavnost vključuje močno konvergentno in divergentno povezanost z drugimi vprašalniki »velikih pet« ter drugimi enakovrednimi merskimi pripomočki. Konvergentna veljavnost za vseh pet dimenzij se giblje okoli $r = 0,92$.

Zaznano samoučinkovitost dijakov pri poklicnem odločanju smo merili s krajšo verzijo Lestvice samoučinkovitosti pri kariernem odločanju (Career Decision Self-Efficacy Scale; Betz in Taylor, 2001, v Betz in Taylor, 2006). Lestvico opredeljuje 25 vedenj, ki se združujejo v pet kategorij: natančnost samoocene, zbiranje informacij o poklicu, izbor ciljev, izdelava načrtov za prihodnost in reševanje problemov. Višja stopnja zaznane samoučinkovitosti napoveduje približevalna vedenja, medtem ko nižji rezultat napoveduje izogibalna vedenja. Povprečni dosežek na lestvici, ki je nad vrednostjo 3,5, obravnavamo kot pokazatelj pripravljenosti posameznika za izvajanje določene naloge, medtem ko povprečni dosežek, ki je pod vrednostjo 3,0, obravnavamo kot domnevno stopnjo zaupanja, ki je nezadostna za pripravljenost posameznika za izvajanje določene naloge, zato posameznik potrebuje strokovno posredovanje (Betz in Taylor, 2006). Vseh pet faktorjev skupaj pojasnjuje 52 % celotne variance. Zanesljivost celotne lestvice znaša $\alpha = 0,97$; faktor *natančnost samoocene* pojasnjuje 16,9 % ($\alpha = 0,73$), faktor *zbiranje informacij o poklicu* 11,4 % ($\alpha = 0,78$), faktor *izbor ciljev* 10,7 % ($\alpha = 0,83$), faktor *izdelava načrtov za prihodnost* 8,1 % ($\alpha = 0,81$) in faktor *reševanje problemov* 4,9 % variance ($\alpha = 0,75$). Konvergentna veljavnost posameznih faktorjev se giblje med $r = 0,29$ in $r = 0,48$.

Izraženost samouravnavanja volje pri dijakih smo merili s krajšo verzijo Vprašalnika samouravnavanja volje (Self-Regulation-Inventory: SSI-K3; Kuhl in Fuhrmann, 2004), ki vključuje pet različnih komponent voljnih procesov: samouravnavanje/kompetentnost, samonadzor, razvoj volje/razvoj delovanja, samodostopnost in splošno doživljanje stresa. Posamezna komponenta voljnih procesov vključuje še podlestvice, njihova zanesljivost, opredeljena s Cronbachovim alfa koeficientom, pa je sledeča: (i) pri komponenti *samouravnavanje/kompetentnost* za podlestvico *samoodločenost* 0,76, za *pozitivno samomotivacijo* 0,82 in za *samosprostitev* 0,84; (ii) pri komponenti *samonadzor* za podlestvico *spoznavni samonadzor* (sposobnosti načrtovanja) 0,81, za *čustveni samonadzor* (usmerjenost k cilju brez anksioznosti) 0,73; (iii) pri komponenti *razvoj volje/razvoj delovanja* za podlestvico *pripravljenost za delovanje* (iniciativnost) 0,79, za *moč volje* (usmerjenost k delovanju) 0,80 in za *sposobnost osredotočanja* 0,90; (iv) pri komponenti *samodostopnost* za podlestvico *dejavnost usmerjena po neuspehu* (opustitev namesto preokupacije) 0,84, za *občutek smisla* 0,78 in za *integracijo*

nedoslednosti 0,84 ter (v) pri komponenti *splošno doživljanje stresa* za podlestvico *zahteve* 0,83 in za podlestvico *grožnje* 0,82.

Postopek

Zbiranje podatkov je potekalo v mesecu oktobru 2006, približno mesec dni po pričetku novega šolskega leta. V uvodnem srečanju so bili dijaki najprej seznanjeni z namenom zbiranja podatkov in možnostjo pridobitve povratne informacije, v nadaljevanju pa so bili povabljeni tudi k sodelovanju. Zbiranje podatkov je potekalo na šoli v dveh šolskih urah. V prvi šolski uri so dijaki izpolnili prvi niz vprašalnikov (najprej Vprašalnik težav pri poklicnem odločanju, nato Vprašalnik odločanja za mladostnike), v drugi šolski uri pa še drugi niz vprašalnikov (najprej Vprašalnik samouravnavanja volje, nato Osebnostni vprašalnik »velikih pet« in nazadnje Lestvico samoučinkovitosti pri kariernem odločanju). Nobeden izmed dijakov ni izpolnjeval obeh nizov vprašalnikov isti dan, razmik med izpolnjevanjem prvega in drugega niza vprašalnikov je bil večji od treh in manjši od sedmih dni. Dijaki so navodila za izpolnjevanje vprašalnikov prebrali sami.

Rezultati

Razlike v izraženosti težav dijakov pri poklicnem odločanju glede na njihov prevladujoči osebni stil odločanja (prilagojeni ali neprilagojeni) smo preverjali z Mann-Whitneyevim U -testom. Po predhodnem testiranju normalnosti porazdelitve rezultatov s Kolmogorov-Smirnovim testom smo namreč ugotovili, da se rezultati pomembno odklanjajo od normalne porazdelitve. Skupini dijakov s prevladujočim stilom odločanja smo oblikovali na osnovi vnaprej postavljenega kriterija. Dijaki, ki so dosegli prevladujoče število točk na lestvici *samozaupanje pri odločanju*, so bili uvrščeni v skupino s prevladujočim prilagojenim stilom odločanja, medtem ko so bili dijaki, ki so dosegli prevladujoče število točk na lestvici *izogibanje odločanju, panično odločanje* ali *impulzivno odločanje*, uvrščeni v skupino s prevladujočim neprilagojenim stilom odločanja. Štirje dijaki niso bili uvrščeni v nobeno izmed skupin, saj se v skladu s kriterijem njihovi dosežki na lestvici, ki meri prilagojeni stil odločanja, in lestvicah, ki merijo neprilagojeni stil odločanja, niso zadosti razlikovali.

Iz tabele 1 lahko vidimo, da prihaja med prilagojenim in neprilagojenim stilom odločanja do pomembnih razlik v izraženosti težav pri poklicnem odločanju tako v primeru širših kategorij težav kot tudi v primeru težav pri poklicnem odločanju na splošno. Iz tabele 1 je prav tako razvidno, da je velikost učinka dobljenih razlik (določena na osnovi U -testa s pretvorbo preko z -vrednosti v korelacijski koeficient r) zmerna do velika². Stil odločanja ima največji učinek na samozaznano izraženost težav pri

² Velikost učinka razlik je majhna, če velja $r < 0,1$; majhna do zmerna, če velja $0,1 < r < 0,3$; zmerna do velika, če velja $0,3 < r < 0,5$; velika, če velja $r > 0,5$ (Field, 2005).

Tabela 1. Razlike v izraženosti težav pri poklicnem odločanju glede na prevladujoči stil odločanja (prilagojeni ali neprilagojeni).

kategorije težav	stil odločanja	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	povprečni rang	<i>U</i>	<i>p</i>	<i>Z</i>	<i>r</i>
pomanjkanje pripravljenosti	prilagojeni	58	4,03	0,81	34,72	302,5	,000	-4,20	-,46
	neprilagojeni	25	4,83	0,75	58,90				
pomanjkanje informacij	prilagojeni	58	4,17	1,66	34,89	312,5	,000	-3,91	-,43
	neprilagojeni	24	5,94	1,82	57,48				
nedosledne informacije	prilagojeni	59	3,22	1,26	37,68	453,0	,003	-3,00	-,33
	neprilagojeni	26	4,29	1,70	55,08				
skupni rezultat težav	prilagojeni	55	3,86	1,09	32,35	239,5	,000	-4,31	-,49
	neprilagojeni	23	5,14	1,10	56,59				

Opombe: *U* = vrednost Mann-Whitney U-testa; *Z* = vrednost testne statistike; *r* = velikost učinka.

poklicnem odločanju mladostnikov na splošno, kjer pojasnjuje 24 % celotne variance kategorije. Sledijo izraženost težav zaradi pomanjkanja pripravljenosti, izraženost težav zaradi pomanjkanja informacij in izraženost težav zaradi nedoslednih informacij.

Povezanost med obravnavanimi osebnostnimi in motivacijskimi dejavniki ter izraženostjo težav dijakov v procesu poklicnega odločanja smo ugotavljali s Pearsonovim korelacijskim koeficientom *r* v primeru, ko so se rezultati obeh spremenljivk

Tabela 2. Povezanost med osebnostnimi dimenzijami modela »velikih pet« in težavami dijakov v procesu poklicnega odločanja.

dimenzije osebnosti		kategorije težav			
		pomanjkanje pripravljenosti	pomanjkanje informacij	nedosledne informacije	skupni rezultat težav
energija	ρ	-,270	-,198	-,150	-,187
	<i>p</i>	,006	,037	,084	,049
sprejemljivost	ρ	-,126	,131	,035	,071
	<i>p</i>	,128	,119	,375	,266
čustvena stabilnost	ρ	-,385	-,041	-,209	-,216
	<i>p</i>	,000	,357	,026	,028
odprtost	ρ	,081	-,007	,143	,050
	<i>p</i>	,233	,474	,095	,331
vestnost	<i>r</i>	-,359	-,171	-,224	-,277
	<i>p</i>	,000	,062	,019	,007

Tabela 3. Povezanost med zaznano samoučinkovitostjo pri poklicnem odločanju in težavami dijakov v procesu poklicnega odločanja.

komponente samoučinkovitosti		kategorije težav			skupni rezultat težav
		pomanjkanje pripravljenosti	pomanjkanje informacij	nedosledne informacije	
natančnost samoocene	ρ	-,104	-,450	-,272	-,421
	p	,173	,000	,006	,000
zbiranje informacij o poklicu	ρ	-,170	-,271	-,122	-,299
	p	,061	,007	,132	,004
izbor ciljev	r	-,299	-,635	-,470	-,640
	p	,003	,000	,000	,000
izdelava načrta za prihodnost	ρ	-,162	-,389	-,229	-,364
	p	,070	,000	,017	,000
reševanje problemov	ρ	-,098	-,174	-,077	-,175
	p	,191	,059	,243	,063
skupni rezultat samoučinkovitosti	r	-,226	-,549	-,327	-,525
	p	,021	,000	,001	,000

porazdeljevali v skladu z normalno porazdelitvijo, in s Spearmanovim korelacijskim koeficientom ρ v primeru, ko so rezultati ene ali obeh spremenljivk pomembno odstopali od normalne porazdelitve, kar smo predhodno preverili s Kolmogorov-Smirnovim testom normalnosti.

Iz tabele 2 je razvidno, da so s težavami pri poklicnem odločanju (skupnim rezultatom) pomembno povezane tri od petih osebnostnih dimenzij »modela velikih pet«, in sicer čustvena stabilnost in vestnost (povezavi sta zmerni³) ter energija (povezanost je šibka). Vse tri povezave so negativne, kar pomeni, da bolj (oziroma manj) kot imajo dijaki izražene osebnostne dimenzije čustvena stabilnost, vestnost in energija, z manj (oziroma več) težavami pri poklicnem odločanju se spoprijemajo. Povezanost med osebnostno dimenzijo *sprejemljivost in odprtost* ter izraženostjo težav pri poklicnem odločanju je praktično ničelna in ni statistično pomembna na 5-odstotni ravni tveganja.

Iz tabele 3 je razvidno, da obstaja med izraženostjo težav pri poklicnem odločanju na splošno in med vsemi tremi širšimi kategorijami težav ter skupnim rezultatom zaznane samoučinkovitosti pri poklicnem odločanju pomembna negativna povezanost. Le-ta je v primeru povezanosti med skupnim rezultatom težav oziroma pomanjkanjem informacij

³ Povezanost je šibka, če velja $0,0 < r < 0,2$; zmerna, če velja $0,2 < r < 0,4$; srednja, če velja $0,4 < r < 0,6$; srednje močna, če velja $0,6 < r < 0,8$; močna $0,8 < r < 1,0$ (Field, 2005).

Tabela 4. Povezanost med komponentami voljnih procesov in težavami dijakov v procesu poklicnega odločanja.

komponente voljnih procesov		kategorije težav			
		pomanjkanje pripravljenosti	pomanjkanje informacij	nedosledne informacije	skupni rezultat težav
samouravnavanje/ kompetentnost	ρ	-,476	-,288	-,328	-,396
	p	,000	,005	,001	,000
samonadzor	r	-,176	-,186	-,261	-,269
	p	,059	,048	,009	,009
razvoj volje/ razvoj delovanja	r	-,488	-,226	-,339	-,379
	p	,000	,021	,001	,000
samodostopnost	ρ	-,438	-,059	-,261	-,282
	p	,000	,300	,008	,006
splošno doživljanje stresa	r	,252	,022	,150	,189
	p	,011	,422	,086	,049

in skupnim rezultatom samoučinkovitosti srednja, v primeru preostalih dveh povezav pa zmerne. Izraženost težav pri poklicnem odločanju je (tako na ravni skupnega rezultata kot tudi širših kategorij težav) pomembno negativno povezana tudi s štirimi izmed petih komponent zaznane samoučinkovitosti pri poklicnem odločanju, in sicer z natančnostjo samoocene, z zbiranjem informacij o poklicu, z izborom ciljev in z izdelavo načrta za prihodnost. Omenjene povezave so zmerne, srednje ali srednje močne. Bolj (oziroma manj) kot se zaznavajo dijaki samoučinkovite pri poklicnem odločanju, z manj (oziroma več) težavami pri poklicnem odločanju se spoprijemajo.

Rezultati v tabeli 4 kažejo, da je izraženost težav pri poklicnem odločanju (skupni rezultat) pomembno povezana z vsemi petimi komponentami voljnih procesov. Z izraženostjo težav pri poklicnem odločanju so pomembno negativno in zmerno povezane komponente *samouravnavanje/kompetentnost*, *samonadzor*, *razvoj volje/razvoj delovanja* in *samodostopnost* ter pomembno pozitivno in šibko komponenta *splošno doživljanje stresa*. Statistično pomembnih je tudi večina povezav med komponentami voljnih procesov in širšimi kategorijami težav pri poklicnem odločanju, pri čemer so te povezave zmerne ali srednje. Bolj (oziroma manj) kot se dijaki ocenjujejo uspešne pri samouravnavanju voljnih procesov, z manj (oziroma več) težavami pri poklicnem odločanju se soočajo.

Razprava

V raziskavi smo želeli podrobneje proučiti povezavo med samozaznano oceno težav pri poklicnem odločanju dijakov četrtil letnikov in njihovo zaznano samoučinkovitostjo pri poklicnem odločanju, samooceno izraženosti osebnostnih lastnosti in samouravnavanja volje. Zanimalo nas je tudi, ali obstajajo razlike med dijaki, ki svoj prevladujoči stil odločanja ocenjujejo kot prilagojen oziroma neprilagojen, in njihovo samozaznano oceno izraženosti težav pri poklicnem odločanju.

Rezultati podpirajo razlike v izraženosti težav pri poklicnem odločanju med dijaki s prevladujočim prilagojenim in dijaki s prevladujočim neprilagojenim stilom odločanja, tako na ravni skupnega dosežka kot tudi v primeru širših kategorij težav. V povprečju se z več težavami spoprijemajo dijaki, ki svoj prevladujoči stil odločanja ocenjujejo kot panični, impulzivni ali izogibajoči. Stil odločanja ima razmeroma visok učinek na izraženost težav, zaradi česar lahko domnevamo, da predstavlja prevladujoči osebni stil odločanja enega izmed pomembnejših dejavnikov, ki se povezujejo s poklicno (ne)odločenostjo posameznika oziroma s tem, s koliko težavami pri poklicnem odločanju se ta spoprijema. Razloge za dobljene pomembne razlike med obema skupinama dijakov lahko iščemo v načinu, kako se dijaki odločajo. Predpostavljamo lahko, da se bodo dijaki, za katere je kot prevladujoči značilen samozavestni stil odločanja, spoprijemali z manj težavami, saj bodo v procesu poklicnega odločanja ravnali premišljeno, samozavestno, odgovorno, angažirano, skratka ustrezno. Praviloma bodo zbrali več informacij o poklicnih alternativah in sebi, dobro bodo poznali in upoštevali faze v procesu poklicnega odločanja, pri pridobivanju informacij o poklicnih alternativah in sebi ali v primeru težav zaradi notranjih konfliktov se bodo posvetovali z drugimi, smiselno se jim bo zdelo vlagati čas in trud v poklicno odločitev. Nasprotno lahko predpostavljamo, da bodo imeli dijaki s prevladujočim neprilagojenim stilom odločanja zaradi svojega nekonstruktivnega pristopa k poklicnemu odločanju pri sprejemanju poklicne odločitve več težav, na kar opozarjajo tudi Morera, Maydeu-Olivares, Nygren, White, Fernandez in Skewes (2006).

Iz rezultatov lahko razberemo, da so razen povezanosti med osebnostno dimenzijo *sprejemljivost* in težavami pri poklicnem odločanju statistično pomembne vse predpostavljene povezave med obravnavanimi osebnostnimi in motivacijskimi dejavniki ter izraženostjo težav pri poklicnem odločanju.

Iz dobljenih rezultatov lahko sklepamo, da se bodo dijaki, ki sebe opisujejo kot manj vestne, čustveno stabilne in energične, spoprijemali z več težavami v procesu poklicnega odločanja. Nasprotno lahko od dijakov, ki sebe opisujejo kot bolj organizirane, natančne, zanesljive, odgovorne, premišljene in vztrajne (z visoko vestnostjo), ki ocenjujejo, da imajo višjo kapaciteto za spoprijemanje z negativnimi čustvi in stanji (visoko čustveno stabilnost) ter se zaznavajo kot dinamične, aktivne, energične, komunikativne in prepričljive (z visoko energijo), pričakujemo manj težav

pri poklicnem odločanju. Prvi dve dobljeni povezanosti se skladata z rezultati Lounsburya idr. (1999). Do razlik med rezultati študije omenjenih avtorjev in naše študije pa prihaja v primeru osebnostnih dimenzij *sprejemljivost* in *energija*. Rezultati naše študije namreč ne podpirajo pomembne negativne povezanosti med sprejemljivostjo in izraženostjo težav ter dodatno kažejo na pomembno negativno povezanost med energijo in izraženostjo težav pri poklicnem odločanju. Čeprav Lounsbury idr. (1999) te povezanosti v svoji raziskavi niso ugotovili, pa se vendarle zdi smiselna in razumljiva. Proces poklicnega odločanja namreč zahteva od posameznika aktivno udeležbo in angažiranost pri zbiranju informacij o poklicih, razmišljanju o svojih poklicnih interesih, željah in sposobnostih ter pri vrednotenju različnih poklicnih alternativ. Posamezniki, ki bodo v tem procesu pasivni, zadržani ali celo podrejeni, bodo s svojim vedenjem z večjo verjetnostjo prispevali k temu, da bodo težave pri poklicnem odločanju izkusili močnejše in pogostejše. Določena mera lastne aktivnosti je namreč za uspešno spoprijemanje s procesom poklicnega odločanja nujna in je zunanji viri ne morejo v celoti nadomestiti.

Skladno z ugotovitvami različnih avtorjev (npr. Bandura, 1997; Betz in Taylor, 2006; Gushue idr., 2006) smo tudi v naši raziskavi potrdili pomembno negativno povezanost med zaznano samoučinkovitostjo pri poklicnem odločanju in izraženostjo težav dijakov v omenjenem procesu.

Rezultati kažejo, da se z izraženostjo težav pri poklicnem odločanju negativno povezujejo tudi posamezne komponente zaznane samoučinkovitosti pri poklicnem odločanju; manj (oziroma bolj) kot se zaznavajo dijaki samoučinkovite na področju natančnosti samoocene, zbiranja informacij o poklicu, izbora ciljev in izdelave načrta za prihodnost, z več (oziroma manj) težavami pri poklicnem odločanju se po njihovih ocenah spoprijemajo. In nasprotno, dijaki, ki imajo več (oziroma manj) težav pri poklicnem odločanju, se zaznavajo bolj (oziroma manj) samoučinkovite pri omenjenih spretnostih odločanja. Omeniti je potrebno, da smo opazovali povezanost med samoučinkovitostjo in količino težav pri poklicnem odločanju in ne vzročno-posledičnih odnosov. Možno je torej, da samoučinkovitost določa, ali bodo imeli dijaki težave pri poklicnem odločanju, ali pa, da količina težav določa zaznano samoučinkovitost dijakov v omenjenem procesu. Kakorkoli, dobljeni rezultati so pričakovani in podpirajo povezanost med zaznano samoučinkovitostjo pri poklicnem odločanju in vedenjem posameznika v omenjenem procesu. Prepričanje posameznika o lastni učinkovitosti pri spoprijemanju z nalogami je namreč tisto, ki v njem vzpodbudi duševne procese, ki nadalje vplivajo na prenos znanja in sposobnosti v dejavnost (Bandura, 1997). In nasprotno, posameznikova uspešnost oziroma zaznana izraženost težav, s katerimi se spoprijema v procesu poklicnega odločanja, je tista, ki sooblikuje oceno zaznane samoučinkovitosti pri sprejemanju poklicne odločitve.

Ugotovitev Baumeistra (2005), da vedenje posameznika v procesu odločanja v precejšnji meri uravnavajo voljni procesi, podpirajo tudi rezultati naše raziskave. Iz rezultatov lahko namreč vidimo, da se z izraženostjo težav pri poklicnem odločanju pomembno povezuje vseh pet komponent voljnih procesov. Z več težavami v procesu

poklicnega odločanja se spoprijemajo dijaki, ki sebe ocenjujejo kot manj učinkovite v samouravnavanju lastne iniciativnosti za delovanje, v primerjavi z dijaki, ki sebe ocenjujejo kot bolj učinkovite. Predpostavimo lahko, da nizke sposobnosti samouravnavanja lastne aktivnosti dijakom preprečujejo, da bi učinkovito vstopili v proces poklicnega odločanja. Z več težavami pri poklicnem odločanju se spoprijemajo tudi dijaki, ki sebe ocenjujejo kot manj učinkovite v samouravnavanju lastne usmerjenosti k delovanju in osredotočanja na določene vsebine. Proces poklicnega odločanja namreč zahteva od njih aktiven pristop, ki je usmerjen k točno določenim nalogam in dejavnostim, ki jih mora posameznik upoštevati pri sprejemanju optimalne poklicne odločitve. Z več težavami se spoprijemajo tudi dijaki, ki sebe ocenjujejo kot manj učinkovite v samouravnavanju lastnega spoznavnega in čustvenega nadzora. Proces poklicnega odločanja namreč zahteva od njih tudi ustrezne sposobnosti načrtovanja (kar je povezano s spoznavnim samonadzorom) in tudi to, da v procesu poklicnega odločanja delujejo čustveno stabilno (kar je povezano s čustvenim samonadzorom) (Kuhl in Fuhrmann, 2004). Pričakovano je tudi, da manj kot se dijaki ocenjujejo učinkovite v samouravnavanju samoodločenosti, z več težavami v procesu poklicnega odločanja se spoprijemajo. Omenjena sposobnost se v procesu odločanja zdi celo kot ena izmed temeljnih sposobnosti, ki prispeva k temu, ali se bo posameznik spoprijemal s težavami zaradi splošne neodločenosti. K uspešnosti dijakov pri sprejemanju poklicne odločitve končno prispevata tudi njihova sposobnost samouravnavanja splošnega doživljanja stresa in samodostopnosti (ali so po neuspehu še dolgo preokupirani z mislimi o tem ali ne, ali je njihovo vedenje dosledno ali ne in ali se zavedajo svojih potreb, občutkov in ciljev ali ne). Če namreč dijaki zaznavajo spremembe v svojem okolju kot zahteve ali grožnje in se nanje niso sposobni odzvati osebno čvrsto (jih ne sprejmejo kot izziv in priložnost za razvoj ter osebno rast, se nanje ne osredotočijo predano in angažirano ter nimajo občutka notranjega nadzora nad svojim življenjem), se bodo podobno odzvali tudi na proces poklicnega odločanja, ki v njihovem življenju zagotovo pomeni določeno spremembo. Za optimalno poklicno odločitev pa je nazadnje potrebna tudi pripravljenost za odločanje (občutek smisla za vlaganje truda, časa in lastne angažiranosti v sprejemanje poklicne odločitve), zato so pri spoprijemanju z nalogami v procesu poklicnega odločanja pričakovano manj uspešni tisti dijaki, ki imajo tudi manjše sposobnosti samouravnavanja samodostopnosti.

Pomanjkljivosti raziskave so povezane z omejitvami, ki jih med drugim določa tudi izbrani vzorec. Če bi želeli dobiti bolj posplošljive rezultate, bi veljalo v prihodnje izboljšati karakteristike vzorca, v vzorec vključiti več dijakov (četrtšolcev), ki prihajajo iz različnih slovenskih gimnazij in tudi drugih srednjih šol. Ker rezultati temeljijo izključno na introspektivnih poročanjih dijakov, ki so subjektivna in nepreverljiva, bi morali v prihodnje njihove samoocene dopolniti s tehnikami in metodami zbiranja podatkov, ki bi omogočale nabor objektivnejših in zanesljivejših podatkov. Nadaljnje proučevanje bi veljalo usmeriti tudi k vprašanjem, ali se v izraženosti težav pri poklicnem odločanju razlikujejo tudi mladostniki z različnim prevladujočim neprilagojenim (paničnim, impulzivnim ali izogibajočim) stilom odločanja in s katerimi notranjimi in zunanjimi

dejavniki se še povezuje izraženost težav pri poklicnem odločanju mladostnikov ter kakšne in kolikšne so te povezave. Smiselno bi bilo ugotoviti tudi, kateri socialni dejavniki napovedujejo težave pri poklicnem odločanju in kateri ga olajšujejo. Prav tako bi bilo smotno preveriti, kako pomembni se zdita dijakom možnost zaposlitve po opravljenem študiju in višina dohodka, ki se povezuje z določenim poklicem, in kako ta dejavnika vplivata na poklicno odločanje. Koristno bi bilo ugotoviti tudi multiple povezave motivacijskih, osebnostnih in socialnih spremenljivk s težavami pri poklicnem odločanju ter oblikovati načrt, ki bi omogočal pridobivanje in analizo podatkov o vzročno-posledičnih odnosih med omenjenimi spremenljivkami, kot npr. kakšno vlogo imajo pri poklicni neodločenosti posameznika njegova vrednotna orientacija, zadovoljstvo z življenjem, samopodoba, samospoštovanje, obrambni mehanizmi, storilnostna motivacija, mesto nadzora, razpoložljivost študijskih programov, možnost zaposlitve in drugi dejavniki.

Uporabna vrednost obravnavane študije je predvsem v njenem aplikativnem značaju, saj ponuja boljše razumevanje dijakov (četrtošolcev) v procesu poklicnega odločanja. Posebna pozornost, ki je v delu namenjena določenim osebnostnim in motivacijskim dejavnikom, omogoča, da lahko doživljanje dijakov v procesu poklicnega odločanja oziroma specifičnost njihovih težav razumemo celostneje. Šolskim svetovalnim delavcem ponuja dodatne smernice za delo z dijaki pri poklicni orientaciji, saj sprejemanja poklicne odločitve ne obravnava zgolj na običajni ravni poklicnih interesov, ampak v ta proces vključuje tudi različne osebnostne in motivacijske dejavnike, ki sodoločajo posameznikovo uspešnost v tem procesu.

Literatura

- Bandura (1997). *Self-Efficacy: The Exercise of Control*. New York: W. H. Freeman and Company.
- Baumeister, R. F. (2005). Self and Volition. V W. R. Miller in H. D. Delaney (ur.), *Judeo-Christian Perspectives on Psychology: Human Nature, Motivation and Change* (str. 57–72). Washington, DC: American Psychological Association.
- Betz, N. E. in Taylor, K. M. (2006). *Manual for the Career Decision Self-Efficacy Scale and CDSE – Short Form*. Neobjavljeno gradivo, dosegljivo pri N. E. Betz, Department of Psychology, The Ohio State University, e-mail: betz.3@osu.edu.
- Blustein, D. in Phillips, S. D. (1990). Relation Between Ego Identity and Decision-Making Styles. *Journal of Counseling Psychology*, 37(2), 160–168.
- Field, A. (2005). *Discovering Statistics Using SPSS*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Franken, I. H. A. in Muris, P. (2005). Individual Differences in Decision Making. *Personality and Individual Differences*, 39(5), 991–998.
- Galotti, K. M., Ciner, E., Altenbaumer, H. E., Geerts, H. J., Rupp, A. in Woulfe, J. (2006). Decision-Making Styles in a Real-Life Decision: Choosing a College Major. *Personality and Individual Differences*, 41(4), 629–639.
- Gati, I., Osipow, S. in Krausz, M. (2004). *Career Decision-Making Difficulties Question-*

- naire. Sneto decembra 2006 s spletne strani: <http://web.mscc.huji.ac.il/es/cddq/main.html>.
- Gati, I. in Saka, N. (2001). High School Students' Career-Related Decision-making Difficulties. *Journal of Counseling and Development*, 79(3), 331–340.
- Gushue, G. V., Clarke, C. P., Pantzer, K. M. in Scanlan, K. R. L. (2006). Self-Efficacy, Perceptions of Barriers, Vocational Identity, and the Career Exploration Behavior of Latino/a High School Students. *The Career Development Quarterly*, 54, 307–317.
- Hohn, R. L. (1995). *Classroom Learning and Teaching*. New York: Longman Publishers.
- John, J.O. (1990). The "Big Five" factor taxonomy: Dimensions of personality in the natural language and in questionnaires. V: L.A. Pervin in O.P. John (Ed.), *Handbook of personality: Theory and Research* (str. 66–100). New York: Guilford Press.
- Kraus, L. J. in Hughey, K. F. (1999). The Impact of Intervention on Career Decision-Making Self-Efficacy and Career Indecision. *Professional School Counseling*, 2(5), 384–391.
- Kuhl, J. in Fuhrmann, A. (1998). Decomposing Self-Regulation and Self-Control: The Volitional Components Inventory. V J. Heckhausen in C. S. Dweck (ur.), *Motivation and Self-Regulation Across the Life Span* (str. 15–49). Cambridge, New York, Melbourne: University Press.
- Kuhl, J. in Fuhrmann, A. (2004). *Self-Regulation-Inventory: SSI-K3 (Short Version): Scoring Key*. Neobjavljeno gradivo, University of Osnabrück.
- Larson, J. H., Busby, D. M., Wilson, S., Medora, N. in Allgood, S. (1994). The Multidimensional Assessment of Career Decision Problems: The Career Decision Diagnostic Assessment. *Journal of Counseling and Development*, 72(3), 323–238.
- Larson, J. H., Butler, M., Wilson, S., Medora, N. in Allgood, S. (1994). The Effects of Gender on Career Decision Problems in Young Adults. *Journal of Counseling and Development*, 73(1), 79–84.
- Lent, R. W., Brown, S. D. in Hackett, G. (2002). Social Cognitive Career Theory. V D. Brown (ur.), *Career Choice and Development* (str. 255–311). San Francisco: Jossey-Bass.
- Lounsbury, J. W., Tatum, H. E., Chambers, W., Owens, K. S. in Gibson, L. W. (1999). An Investigation of Career Decidedness in Relation to »Big Five« Personality Constructs and Life Satisfaction. *College Student Journal*, 33(4), 646–652.
- Lucas, M. S. (1992). Problems Expressed by Career and Non-Career Help Seekers: A Comparison. *Journal of Counseling and Development*, 70(3), 417–420.
- Morera, O. F., Maydeu-Olivares, A., Nygren, T. E., White, R. J., Fernandez, N. P. in Skewes, M. C. (2006). Social Problem Solving Predicts Decision Making Styles among US Hispanics. *Personality and Individual Differences*, 41(2), 307–317.
- Pečjak, S. (2005). *Osebnost in kognicija kot dejavnika odločanja. Podprojekt: Dejavniki in težave pri kariernem odločanju. [Personality and cognition as the factors of decision-making. Subproject: Career decision-making factors and difficulties.]* Neobjavljeno vmesno raziskovalno poročilo [Unpublished report], Univerza v Ljubljani, Oddelek za psihologijo.
- Sager, K. in Gastil, J. (1999). Researching Consensus on Consensus: A Study of the Relationship Between Individual Decision-Making Styles and Use of the Consensus Decision Rule. *Communication Quarterly*, 47(1), 67–79.
- Sharf, R. S. (2006). *Applying Career Development Theory to Counseling*. London: The Thompson Corporation.
- Sullivan, K. R. in Maharik, J. R. (2000). Increasing Career Self-Efficacy for Women: Evaluat-

- ing a Group Intervention. *Journal of Counseling and Development*, 78(1), 54–62.
- Tuinistra, J., van Sonderen, F. L. P., Groothoff, J. W., van den Heuvel, W. J. A., Post, D. (2000). Reliability, validity and structure of the Adolescent Decision Making Questionnaire among adolescents in the Netherlands. *Personality and Individual Differences*, 28, 273–285.
- Zagoričnik, M. (2006). *Težave slovenskih srednješolcev pri odločanju o nadaljnjem izobraževanju [Difficulties of Slovenian high school students in educational decision-making]*. Neobjavljeno diplomsko delo [Unpublished BA thesis], Univerza v Ljubljani, Oddelek za psihologijo.